

DÖNÜŞEN DİPLOMASİNİN YENİ YÜZÜ: PARADİPLOMASİ**Seven ERDOĞAN*****ÖZ**

İnsanlık tarihinin son birkaç yüzyılı içinde varlık kazanarak evrensel ölçekte gözlemlenen siyasi bir örgütlenme haline gelen devletler, uluslararası politikayı anlamak üzere geliştirilen teorik yaklaşım ve kavramların uzunca bir süre odak noktasında yer almıştır. Devletler halen uluslararası politikada ayrıcalıklı bir konumda yer almalarına karşın, son dönemde ulus üstü ve ulus altı aktörlerin uluslararası politikayı etkileme kapasitelerinde bir artış gözlenmektedir. Küreselleşme, bölgeselleşme ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin eş zamanlı işleyişi, yeni aktörlerin devletlerin yanı sıra uluslararası politikada yer almalarının önünü açmıştır. Dolayısıyla devlet dışındaki aktörlerin dış politika davranışları dikkate alınmaksızın günümüzde uluslararası politikanın anlaşılması oldukça zordur. Bu çalışmada ulus altı aktörlerin dış politika davranışlarını açıklamak üzere geliştirilen bir kavram olan, paradiplomasi kavramı ele alınmaktadır. İki ana bölümden oluşan çalışmanın ilk kısmında, paradiplomasi kavramının ortaya çıkışı ve uluslararası ilişkiler alan yazınındaki yeri incelenirken; çalışmanın ikinci kısmında paradiplomatik faaliyette bulunan aktörler, söz konusu motivasyonları ve karşı karşıya kaldıkları tepkilere odaklanarak uygulamada paradiplomasi nasıl işlediği konusu üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Paradiplomasi, ulus altı aktörler, devlet, diplomasi, dış politika

THE NEW FACE OF THE CHANGING DIPLOMACY: PARADIPLOMACY**ABSTRACT**

States, as political organisation which gained existence in the last couple of centuries of the human history, constitute the focal point of the many theoretical approaches and concepts aiming to understand international politics. Despite the ongoing privileged position of the states, the capacity of the supranational and subnational political actors to influence international politics has enhanced tremendously. The concurrent operation of the developments such as globalization, regionalization and advances in technology has opened the way for the involvement of the different actors to the international politics across states. Hence it is difficult to fully grasp the current international politics without considering the foreign policy activities of the subnational actors. This study elaborates on the paradiplomacy concept which aims to explain foreign policy actions of the subnational actors and composes of two main parts. While the development of the paradiplomacy as a concept as well as its place in the International Relations literature is covered in the first part; subnational actors, their motivations and responses given to the paradiplomatic actions of these actors are elaborated in the second part focusing on the implementation phase of the paradiplomacy.

Keywords: Paradiplomacy, sub-national actors, state, diplomacy, foreign policy

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, seven.erdogan@erdogan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9991-2074>

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin son birkaç yüzyılı içinde varlık kazanarak evrensel ölçekte gözlemlenen siyasi bir örgütlenme haline gelen devletler, uluslararası politikayı anlamak üzere geliştirilen teorik yaklaşım ve kavramların uzunca bir süre odak noktasında yer almıştır. Uluslararası politika ve ekonomide meydana gelen dönüşümler neticesinde devletlerin uluslararası siyasi sistemi belirleme ve sistem üzerindeki kontrol kapasitelerinde değişimler yaşanmıştır. 20. yüzyılın son dönemlerinde hızını arttıran küreselleşme ve bölgeselleşme eğilimlerinin eş zamanlı işleyişi ile kolaylıkla gözlemlenebilir bir hal alan bu süreç, teknolojik gelişmelerin sunduğu gelişmiş ve düşük maliyetli imkânların yaygın olarak kullanımı ile daha belirgin bir hal almıştır. Şimdilerde ise daha da hız kazanarak devam etmektedir. Bu değişimi ortaya çıkaran sebeplerden biri de hem ulus altı, hem de ulus üstü düzeyde faaliyet gösteren yeni aktörlerin uluslararası politikada rol oynamaya başlamalarıdır. Bu koşullar altında uluslararası sistemde devletlerin yanı sıra yer alan devlet dışı aktörlerin davranış ve tutumlarını dikkate almadan, uluslararası politik sistemin temel özelliklerini ve sistemde meydana gelen gelişmeleri tam anlamıyla anlamak mümkün değildir. Çünkü devlet dışı aktörler sahip oldukları amaç ve araçlarla artık devletlerin izlediği politikalara etki etmenin ötesinde; devletler tarafından izlenen dış politikayı, özellikle yerel boyutu kuvvetli göç, çevre, kalkınma, ticaret gibi konularda, kendi politika tasarıları ve uygulamalarıyla tamamlayan aktörler haline gelmişlerdir.

Diplomasi ve dış politikanın uzunca bir süre devletlere özgü bir alan olarak görülmesi, Uluslararası İlişkiler disiplini bünyesindeki teori ve kavramların da ağırlıklı olarak devlet temelli gelişmelerini beraberinde getirmiştir. Devlet dışı aktörlerin hem ulus üstü hem de ulus altı düzeylerde uluslararası politik sisteme dâhil olmaları, uluslararası siyasete ilişkin analizlerde sıklıkla kullanılan realizm gibi devlet merkezli teori ve kavramların açıklama gücünü azaltarak gözden geçirilmelerinin yolunu açmıştır. Aynı zamanda uluslararası siyasete katılan devlet dışı aktörlerin davranışlarını anlamak üzere yeni teori ve kavramlara ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla devlet dışı aktörlerin uluslararası politik sisteme dâhil olmaları, gözle görülür bir teorik ve kavramsal zenginliği de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada uluslararası politik sisteme etki eden devlet dışı aktörlerden biri konumundaki ulus altı aktörlerin dış politika davranışlarını ya da uluslararası sistemde yer almalarını ifade etmek üzere kullanılan ve uluslararası siyasetteki bazı gelişmeleri anlamlandırmak üzere geliştirilen alternatif kavramlardan biri konumundaki paradiplomasi kavramı ele alınmaktadır. En basit tanımıyla paradiplomasi, ulus altı aktörün sahip olduğu ve ülke genelinde paylaşılmayan kendine özgü bir çıkar ya da hassasiyeti uluslararası arenaya taşımasıyla ortaya çıkan davranışı veya durumu ifade etmektedir (Keating, 2000).

Paradiplomasi yürüten ulus altı aktörler, faaliyet gösterdikleri devletin yapısına göre farklı türde olabilmektedirler. Örneğin, federal devletler özelinde eyaletler ya da federal devletler ön plana çıkarken; genel olarak düşünüldüğünde ise şehirlerin, belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, ekonomik örgütlenmelerin, şirketlerin, spor kulüpleri gibi farklı türde ve boyuttaki aktörlerin paradiplomasi yürütebildikleri görülmektedir. Birgül Demirtaş (2016, ss. 152-153), yerel aktörler olarak adlandırdığı ulus altı aktörlerin, ana akım Uluslararası İlişkiler literatüründe ihmal edildiği tespitinde bulunmaktadır. Türkiye özelinde ise farklı teorik ve kavramsal bakış açıları temelinde, Türkiye'deki yerel aktörlerin paradiplomasi faaliyetlerini ele alan çalışmalar bulunmaktadır (Örneğin bakınız: Daoudov, 2013; Özçelik, 2014, 2015, 2017; Mutlu ve Demirkaya, 2018). Bu noktadan yola çıkarak Türkçe Uluslararası İlişkiler literatüründe henüz kendisine çok fazla bir yer edinemediği gözlenen paradiplomasi kavramı hakkında gerçekleştirilen bu çalışmanın, kavrama ilişkin gelecek dönemde gerçekleştirilecek çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır. Çalışmada öncelikle paradiplomasi kavramının ortaya çıkışı ve nasıl anlamlandırıldığı üzerinde durulmuştur. Ardından paradiplomatik faaliyetlerin uygulamada nasıl olduğu paradiplomatik davranışlar sergileyen aktörler, çıkar ve motivasyonları tanımlanarak, paradiplomatik faaliyetlerde bulunan bu aktörler tarafından hangi araçların kullanılmakta olduğu ele alınarak ve devletlerin paradiplomatik faaliyetler yürüten ulus altı aktörlere yönelik tepkileri üzerinde durularak incelenmiştir.

Paradiplomasi Kavramının Kapsamı ve Gelişimi

Paradiplomasi Kavramı ve Kapsamı

Karşılıklı bağımlılıkların giderek arttığı günümüz dünyasında, küreselleşmenin de etkisiyle, insanlığın karşı karşıya oldukları problemler de küresel düzeyde hissedilen ve çözüm gerektiren problemler haline gelmiştir (Zarghani, Ranjkesh ve Eskandaran, 2014, s. 34). Bu durum öyle bir hal almıştır ki yerel düzeydeki gelişmelerin, uluslararası yansımaları ve boyutlarının olması kaçınılmaz bir hal almış ve çevre gibi birtakım küresel sorunların çözümü yerel düzeyde müdahaleleri zorunlu kılmıştır (Gençkaya ve Kaya, 2018, s. 304). Yaşanan süreç neticesinde, temelleri 17. yüzyılda Vestfalya Barışı ile atılan siyasi kurum ve sistemleri, en çok da ulus devleti zor durumda bırakmıştır. Zira ulus devlet artık bazı küçük sorunların çözümü için oldukça büyük kalmaktadır. (Voicu, 2001). Bu süreç kimilerince ulus devletin krizi olarak değerlendirilmiştir (Örneğin bakınız: Paquin ve Lachapelle, 2005, s. 77).

Küreselleşme ile eş zamanlı olarak işleyen bölgeselleşme ve yerelleşme eğilimleri de Hocking (1999) tarafından sürecin diğer itici güçleri olarak tanımlanmıştır. Keating'in (1996, ss. 47-48) bakış açısıyla küreselleşme olgusunun hız kazanmasıyla birlikte bir toprak parçası üzerinde egemen olmanın ve bir toprak parçası ilgili bir kimliğe sahip olmanın öneminde bir düşüş meydana gelmiştir. Yerel unsurların kendini daha fazla ifade etme şansı elde ettiği bu ortamda, toprak denen olgunun yeniden inşası meydana gelmiştir. Soldatos ve Michelmann (1992, ss. 130-132) ise ilerleyen serbestleşme ortamında mal, hizmet ve sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin ortadan kalkması ile iletişim araç ve imkânlarından meydana gelen gelişmelerin, devletlerin yapısal ve fonksiyonel anlamda zayıflamalarına sebep olan ve diploması de yeni bir döneme geçilmesini sağlayan olgular olduklarına işaret etmiştir. Dolayısıyla günümüzde var olan siyasi yapı ve kurumların, karşı karşıya olunan durumlara etkin bir karşılık verme ya da sorunlarla başa çıkabilme kapasitesi aşınmıştır (Chan, 2016, ss. 134-135).

Bu süreçte Uluslararası İlişkiler disiplininde genel kabul gören kavram ve varsayımlar, özellikle disiplinin devlet merkezli yaklaşımı, büyük bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır (Duran, 2016, s. 2). Eski kavramların eksikliklerine cevaben üretilen yeni kavramlarla ortaya çıkan bir zenginliğin söz konusu olduğu yeni dönem, devlet sınırlarının ve alışlageldik diplomatik pratiklerin ötesine geçen özellikleri nedeniyle diploması ötesi (post-diplomatic) olarak nitelenmiştir (Aguirre, 1999, s. 205). Bununla birlikte, devletler tarafından yürütülmekte olan diploması, uluslararası politikanın şekillenmesinde önemli bir role sahip olmaya devam etmiştir. Ancak bu durum yeni aktörlerin dış politika alanına eklenmesine ve bu alanda kendi çıkarlarına uygun faaliyetlerde bulunmalarına engel teşkil etmemiştir (Susiatiningsih vd., 2018). Ulus altı aktörlerin dünya genelinde diploması alanındaki artan etkinlikleri, diploması ve dış politika alanının dönüştürerek, bu konulara dair genel kabullerin yeniden düşünülmesini kaçınılmaz hale getirmiştir (Cornago, 2010, s. 11).

Rus yazar Ivan Krylov'un bir hikayesinde yer alan müze ziyaretçisi bir adamın, müzede sergilenen küçük parçalara odaklanarak yine aynı müzede teşhir edilen koca bir fili görmemesinden yola çıkarak, Tavares paradiplomasiyi uluslararası ilişkiler disiplininin yeni fili ilan etmiştir. Tavares (2016b) bu benzetmeden yola çıkarak başta şehirler olmak üzere çok sayıda yeni aktörün uluslararası politikaya eklenmesinin görmezden geliniyor olduğuna ilgiyi çekmiştir. Tavares'e göre dış politika alanında çalışma yürüten birçok araştırmacı, daha güçlü bir altyapı ve imkanlarla yürütülen merkezi hükümet dış politikası ile kıyaslayarak, paradiplomasiyi önemsiz görmektedir. Tavares'in perspektifinden ise birbirinden farklı dinamiklere dayanan bu iki sürecin karşılaştırılarak ele alınması oldukça anlamsız bir çabadır.

Diploması kavramının devlet dışı aktörlerin dış politika faaliyetlerini ifade etmek üzere yetersiz kalması ve bu tür faaliyetlerde meydana gelen artış ayrı bir kavramın geliştirilmesini gerekli hale getirmiştir (Mohammed ve Owtram, 2014, s. 67). Paradiplomasi kavramının Uluslararası İlişkiler literatüründe ilk görünümü ise Rohan Butler'in diploması konulu bir kitapta bu ismi taşıyan bir bölüm kaleme alması ile gerçekleşmiştir. Butler (1961, s. 13) tarafından paradiplomasi, resmi diplomasının gölgesi altında yürütülen, resmi diplomasıyı tamamlayan ya da onunla çatışan, resmi olmayan ya da gizli tutulan müzakereler olarak tanımlanmıştır. Paradiplomasi kavramının varlık kazanmasıyla ulus altı aktörlerin devleti aracı olarak kullanmadan ya da devlete raporlama yükümlülüğü duymadan diplomasıye dâhil oldukları durumlar kolaylıkla açıklanabilmektedir. Bununla birlikte ulus altı aktörlerin merkezi hükümetin

dış politikasını uygulamak adına gerçekleştirdiği faaliyetlerin paradiplomasi kavramının dışında olduğunu unutulmamalıdır.

Diplomasi devletlerin çıkarlarını başta müzakere olmak üzere şiddet içermeyen araçlar kullanarak savunması olarak tanımlanabilir. Sıklıkla, devletlerin dış politikası ile eşdeğer görülmektedir. Paradiplomasi ise paralel ve diplomasi kelimelerinin birleştirilmesinden türetilmiştir. Bu iki kelimenin bir araya getirilmesi, paradiplomatik faaliyetin uluslararası sistemde geleneksel olarak kabul edilen merkezi devletler eliyle yürütülen diplomasi faaliyetine ek olarak gerçekleşiyor olmasına yapılan bir vurgudur. Paradiplomasi, merkezi hükümetlerin diplomasi alanındaki öncelikli konularını ve merkezi hükümetler tarafından belirlenen hedef ve önceliklerin ulus altı aktörlere kıyasla hiyerarşik açıdan daha üstün olduğunu inkâr eden bir kavram olarak düşünülmemelidir. Bu anlamda paradiplomasi esasında ulus altı aktörlerin artan diplomatik faaliyetlerini açıklayarak literatürde var olan bir boşluğu dolduran ve bu yönüyle diplomasi kavramını tamamlayan bir kavram olarak kabul edilmelidir.

Paradiplomasi kavramının kökenine dair ileri sürülen diğer bir yaklaşım ise diplomasi kelimesinin başına Yunanca'daki para ön ekinin eklenmesiyle kelimenin varlık kazandığı iddiasıdır. Yunanca para eki, eklendiği kelimeye yanında, ilaveten, yanı sıra, yerine ya da yardımcı olarak gibi anlamlar katmaktadır. Bundan dolayı da paradiplomasinin, ulus devletlerin diplomatik faaliyetlerini destekleyen, tamamlayan, düzeltten, tekrarlayan ya da bu faaliyetlerin dışındaki ve hatta bu faaliyetlere meydan okuyan bir eylem olduğuna işaret edilmektedir (Tavares, 2016a, s. 8).

Paradiplomasiyi, diplomasiden farklı kılan temel özellik, paradiplomatik faaliyet içinde bulunan ulus altı aktörlerin, uluslararası hukuk tarafından kesin olarak tanınmıyor olmalarıdır. Bu nedenle de, paradiplomasi yürüten ulus altı aktörlerin uzunca bir süre resmi olarak bir uluslararası örgüte üye olabilmeleri ya da uluslararası bir sözleşmeye taraf olmaları söz konusu olmamıştır. Kural olarak, bu aktörlerin uluslararası örgütler bünyesindeki faaliyetlere ya da uluslararası müzakerelere ulusal delegasyonların bir parçası olarak katılmaları gerekmektedir (Paquin, 2018, s. 7). Bununla birlikte uluslararası hukuk teamüllerinin dönemsel olarak değişen dinamik bir yapıya sahip olmaları, diplomasi ile paradiplomasi arasındaki bu temel farkın zaman içinde aşınması ya da tamamen ortadan kalkması söz konusu olabilmektedir. Nitekim uluslararası hukukun zamanla ulus altı aktörlerin paradiplomatik davranışlarını daha fazla yasal görme eğiliminde olduğu gözlenmiştir (Chechi, 2018). Birleşmiş Milletler Gıda Örgütü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu gibi çok sayıda Birleşmiş Milletler Kurumu faaliyetlerinde ulus altı aktörlere yer vermektedir. Ulus altı aktörler bu örgütler bünyesinde benimsenen hedeflere bağlılıklarını ifade etmekte; bu örgütlerin bütçelerine katkıda bulunabilmekte ya da bu örgütlerden yardım alabilmektedir. Cornago (2010, ss. 32-33) tarafından bu durum, uluslararası siyasetteki çok taraflılığın değişimi olarak nitelenmiştir.

Ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyetleri resmi olabileceği gibi gayri resmi de olabilmektedir. Bazı durumlarda ulus altı aktörler kalıcı ilişkiler inşa ederken, bazı durumlarda sadece geçici nitelikte bağlantılar kurmaktadır. Ulus altı aktörlerin ilişki kurduğu taraflar kamu ya da özel kurum ve kuruluşlar olabilmektedir. Çoğunlukla ekonomik ve sosyal konuların ele alındığı ulus altı paradiplomatik faaliyetler de siyasi konular da gündeme gelebilmektedir.

Soldatos'a (1990) göre paradiplomatik faaliyetler küresel ya da bölgesel nitelikte olabilmektedir. İlkinde ulus altı aktör faaliyetleri neticesinde uluslararası sisteme etki eden bir sonuç ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Örneğin, ulus altı bir aktörün küresel iklim değişikliği rejiminde değişiklik yaratmak üzere faaliyetler gerçekleştirmesi bu kapsamda değerlendirilebilir. Bölgesel nitelikte faaliyetler ise yakın bölgeleri etkileyen mikro; yakın uzak ayrımı olmaksızın geniş bir bölge kapsamında etki üretenler ise makro paradiplomatik faaliyetler olarak adlandırılmaktadır. Duchacek (1990, ss. 16-26) ise paradiplomatik faaliyetleri üçlü bir ayrıma tabii tutmaktadır. Bunlardan ilki coğrafi yakınlığın etkisi ile ortaya çıkan sınır bölgelerinde yaşanan etkileşimlerdir (transborder regional paradiplomacy). Burada ilişki kuran aktörlerin çoğunlukla aynı coğrafi şartlarda olmaları sebebiyle ortaklaşa çözüm bulunması ya da düşünülmesi gereken çevre kirliliği, su kaynaklarının yönetimi ya da enerji kaynaklarının taşınması gibi benzer problemleri ya da ilgi alanları bulunmaktadır. Sınırın iyi yakası arasındaki iletişim ve ulaşım altyapısının gelişmiş olması durumunda paradiplomasi için gerekli zemin hazır hale gelmektedir. Kanada'nın Quebec şehri ile ABD'nin New York eyaleti arasındaki ve İspanya'nın Katalan bölgesiyle Fransız şehirleri arasındaki yoğun ilişki ve ticaret bunun bir örneğidir (Paquin ve Lachapelle, 2005, s. 81). İkincisi, komşu olmayan başka bir ulus altı aktörle geliştirilen etkileşime ise bölgeler arası paradiplomasi (transregional or macroregional paradiplomacy). İlkine göre daha tercihe dayalı olan bu

türde de ulus altı aktörler ekonomik, çevresel ya da kültürel çıkarları için işbirliği yapmakta ve bunları savunmak üzere ortaklaşa hareket edebilmektedir. Sonuncu tür ise uluslararası politikada etkili olmak üzere yürütülen ve çoğunlukla ulus altı aktörlerin ulusal aktörlerle bir arada buldukları küresel paradiplomasi (global paradiplomacy).

Her biri başka anlamlar ifade edebiliyor olsalar bile ulus altı aktörlerin diploması alanındaki faaliyetlerini ifade etmek üzere literatürde kavramsal bir zenginlik söz konusudur. Bu kavramlardan bazıları şunlardır: ulus altı dış işleri-subnational foreign affairs (Setzer, 2015), ulus altı dış politika-subnational foreign policy (Tavares, 2016), ulus altı diploması-subnational diplomacy (Cornago, 2010), çok katmanlı diploması-multilayered diplomacy (Hocking, 1993), yerel birimlerin dış politika faaliyetleri-local government external action (Tavares, 2016), yerel diplomacy-local diplomacy (Tavares, 2016), yerel dış politika-local foreign policy (Tavares, 2016), bölgesel diploması-regional diplomacy (Duchacek, 1990), şehir diploması- city diplomasi (Van Der Pluijm ve Melissen, 2007), küresel mikrodiplomasi- global microdiplomacy (Duchacek, 1984), bileşen diploması-constituent diplomacy (Kincaid, 1990), çok uluslu diploması-plurinational diplomacy (Tavares, 2016), diploması sonrası-post-diplomacy (Tavares, 2016), katalizör diploması-catalytic diplomacy, ön/öncül diploması-protodiplomacy (Duchacek, 1990), aşağıdan diploması-diplomacy from below (Czapiewski, 2015), sosyal diploması-social diplomacy (Czapiewski, 2015), sivil diploması-civil diplomacy (Czapiewski, 2015), küçük dış politika-small foreign policy (Czapiewski, 2015), hükümet dışı diploması-non-governmental diplomacy (Woods, 1991), ulus altı seferberlik-subnational mobilization (Hooghe, 1995).

Yukarıda listelenen kavramların bazılarında faaliyeti gerçekleştiren ulus altı aktöre, bazılarında ise faaliyetin doğasına odaklanılmaktadır (Sönmez, 2014, s. 492). Ulus altı aktörlerin dış politika alanındaki eylemlerini ifade etmek üzere literatürde çok sayıda alternatif kavramın bulunması, bir yandan paradiplomatik faaliyetlerin çok boyutlu bir yapısının, diğer yandan da konuya dair çalışan akademisyenler arasındaki fikir ayrılıklarının bir sonucudur (Cornago, 2018, s. 3). Nitekim bu durumdan hareketle, Alvarez (2020, s. 3) ilk paradiplomasi çalışmalarının yapılmasının ardından geçen otuz yıla aşkın halen paradiplomatik faaliyetlerin kolaylıkla anlaşılmasına yönelik kavramsal bir çerçeve mevcut olmaması tespitinde bulunmuştur. Bu kavramsal zafiyeti aşmak üzere alandaki araştırmacılar arasında yoğun bir iletişim ve tartışma ortamının yaratılmasını önermiştir.

Ulus altı aktörlerin diplomatik faaliyetlerini ifade etmek üzere farklı akademisyenlerce ortaya atılan çok sayıda kavram olmasına karşın, bu kavramlar arasında literatürde en sık kullanılanı, karşılaşıldığında benzer bir anlamı çağrıştıranı ve bu sayede en kolay şekilde anlaşılmanı paradiplomasi (Cornago, 2018, s. 3) olarak belirtmektedir. Alternatif kavramlardan daha fazla ön plana çıkması, paradiplomasi kavramının sorunsuz olduğu anlamına da gelmemektedir. En büyük problem, kavramın taşıdığı yüksek ölçekli belirsizliktir (Kuznetsov, 2015, ss. 28-29).

Tarihsel Süreçte Paradiplomasi Kavramı

Ulus altı aktörlerin dış ilişkiler alanında yer almaları esasında içinde bulunduğumuz döneme özgü bir olgu değildir. Bu noktadan hareketle ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyetleri, geçmişe ya da en azından ulus devleti öncesi döneme bir dönüş olarak görülebilir. Zira modern anlamda ilk diploması faaliyetlerinin ulus devlet öncesi dönemde İtalya'nın kuzeyine hâkim olan şehir devletleri arasında yürütüldüğü bilinmektedir. Tavares (2016, s. 10) bu konuda bir adım daha ileri giderek Antik Yunan ve Mısır şehir devletlerinin, tarihi İpek Yolu üzerindeki Orta Asya şehirlerinin ya da Viking koloni şehirlerinin diplomatik faaliyetler yürüttüğüne işaret etmektedir. Diğer taraftan Tavares, geçmiş dönemdeki aktörlerin, bağımsız ve egemen yapılar olduklarını vurgulamaktadır. Günümüzde paradiplomatik faaliyetlerin egemen bir ulus devlet altında faaliyet gösteren aktörler tarafından yürütülüyor olması ise geçmişte eşine rastlanmayan bir durumla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir.

Roma İmparatorluğunun yıkılmasının ardından diplomasinin merkezi ve hiyerarşik özellikler kazanması ile birlikte paradiplomasi faaliyetlerinde bir azalma meydana geldi. Bu dönemde diplomaside çokluk ya da zenginlik dönemi sonu erdi (Cornago, 2018, s. 4). Modern dönemde ulus altı aktörlerin dış politikaya katılmalarının ilk örnekleri, 19. yüzyılda Londra ve Paris'te temsilcilikler açan sömürge altı aktörlerle gözlenmiştir. 1857 yılında Avusturya'nın Viktorya eyaletini Londra'da temsil etmek için atanan Hugh

Childers, ulus altı bir birimi temsil etmek üzere tayin edilen ilk kişi olarak bilinmektedir (Tavares, 2016). Paradiplomasi literatüründe en fazla öne çıkan örneklerinden biri konumundaki Kanada'ya bağlı Quebec, Paris'teki ilk temsilciliğini 1882 yılında açmıştır. Quebec bu adımını, Avrupalılarla giderek artan ticari ilişkileri temelinde gerekçelendirmiştir (Soldatos, 1990, s. 34).

Ulus altı aktörlerin dünya genelinde özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde etkili olmaya başladıkları görülmüştür (Demirtaş, 2016, s. 168). Paradiplomasi açısından dönüm noktası niteliğindeki adımlardan biri ise İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, Fransa-Almanya sınırında yer alan bir grup belediye arasında 1947 yılında kurulan birlik olmuştur. Bu birlik yoluyla söz konusu belediyeler, her iki dünya savaşında da birbirine karşı acımasız bir mücadele içine giren iki ülke arasında dostça ilişkilerin gelişmesine ve barışın hâkim olmasına hizmet etmek istemişlerdir. Bu gelişmeyi takiben İkinci Dünya Savaşından büyük bir yıkımla çıkan ve benzer problemlerle karşı karşıya olan Avrupalı 50 belediyenin katılımıyla, 1951 yılında Avrupa Belediyeler Konseyi kurulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1950'li yılların sonlarında kurulmasının ardından, Avrupa'da bölgesel ya da sektörel örgütlenmelerin paradiplomatik faaliyetlerinde artış yaşanmıştır (Tavares, 2016, ss. 11-13). Bu da gösteriyor ki 20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa, paradiplomatik faaliyetlerin gelişim gösterdiği ve yoğun olarak gözlemlendiği bir kıta haline gelmiştir.

1960'larla birlikte ulus devletlerin otoritesinin dış politika alanı da dâhil olmak üzere tüm alanlarda belirgin bir şekilde azalması, bu dönemde gerçekleştirilen paradiplomatik faaliyetlerin önceki dönemden farklı olmasını sağlamıştır (Soldatos, 1990, s. 34). Bu dönemde ulus altı aktörler, paradiplomatik faaliyetleri için genişleyen bir meşruiyet alanına kavuşmuşlardır. Keohane ve Nye (1973, s. 380), 1970'li yılların başında uluslararası politikanın yalnızca devletler ya da devletlerarası ilişkilere odaklanarak anlaşılamayacağını ifade ederek, ulus ötesi (transnational) ilişkilerin uzun zamandır var olmalarına karşın İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya siyasetini şekillendirecek boyutlara vardığına dikkati çekmiştir.

Paradiplomasi kavramının uluslararası siyaset çalışmalarına dâhil olması ise 1980'lerde gerçekleştirilen karşılaştırmalı siyaset ve özellikle de yeni federalizme dair çalışmalarla olmuştur. Bu kapsamda diplomasi kavramının federal devletlerde yeni gözlemlenen gelişmeleri açıklayamayacağından hareketle, Aguirre (1999, s. 185), paradiplomasi kavramının ilk kullanımlarına 1980'li yıllarda Ivo Duchacek and Panayotis Soldatos tarafından Kuzey Amerika'daki federal sistemlere, özellikle de Quebec'e, dair yapılan karşılaştırmalı siyaset çalışmalarında yer verildiğine işaret etmiştir. Paradiplomasiye dair çalışmaların önemli bir kısmı ilk etapta Kuzey Amerika'ya ek olarak ulus altı aktörlerin yoğun paradiplomatik faaliyetler içinde oldukları Avrupa'daki örneklere odaklanmıştır (Liu ve Son, 2020, s. 3). Federal sistemleri ele alan bu eserlerin temel önceliği, yeni bir siyasi gelişme olarak ortaya çıkan paradiplomasiyi açıklamaktan ziyade, paradiplomasi'nin federal sistemler üzerinde ortaya çıkardığı dönüşümleri ortaya koymak olmuştur. Bu ilk eserlerin etkisiyle paradiplomasi, ilk etapta ağırlıklı olarak federal sistemlerde yaşanan değişim ya da uluslararası politikada yaşanan değişime federal devletler düzeyinde verilen bir tepki olarak anlaşılmıştır (Kuznetsov, 2015, s. 55).

Kavramın günümüzdeki kullanım şekli düşünüldüğünde, kavramda ilk döneme kıyasla ciddi bir genişlemenin yaşandığı fark edilmektedir. Ackrén (2019) bu durumu, kavramın ilk ortaya çıktığı dönemde ağırlıklı olarak ulus altı aktörlerin, ABD ve Kanada gibi federal devletlerin eyaletlerine odaklanarak, ekonomik nitelikteki ilişkilerini ifade etmek üzere kullanıldığını ileri sürerek açıklamıştır (s. 236). Kavram, günümüzde federal ya da merkezi devlet ayrımı yapmaksızın tüm siyasi sistemlerde uygulama şansı bulmakta ve ulus altı düzeyde faaliyet gösteren tüm aktörlerin diplomatik faaliyetlerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Hans J. Michelmann ve Panayotis Soldatos tarafından 1990 yılından yayınlanan eser, paradiplomasi hakkındaki teorik çalışmalar açısından öncü niteliğindedir. Paradiplomasi'nin tanımlanması çabasının yanı sıra eserde, paradiplomatik faaliyetler yürüten aktörlere dair bilgilere de yer verilmiştir. Bu çalışmada, paradiplomasi'nin anlaşılması açısından daha sistematik bir yaklaşım ortaya konulmuştur. Konuya ilgi gösteren akademisyenler tarafından izleyen dönemde üretilen çalışmaların büyük bir kısmı ise paradiplomasiye dair ortaya çıkan teorik altyapı temelinde dünya genelinde farklı ulus altı aktörlerin paradiplomatik davranışlarına odaklanan çalışmalar olmuştur.

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte uluslararası sistemin içine girdiği dönüşüm sürecinde, paradiplomasi gibi alternatif kavramların etkinliği artmıştır. İletişim teknolojilerinin gösterdiği gelişim de ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyetler yürütmesini kolaylaştırmıştır (Jha, 2014). İnternet ulus altı aktörlerin, internet ve cep telefonları gibi farklı kanalları kullanarak kolayca ve düşük bir maliyetle iletişim kurabilmeleri ve zorlanmadan ihtiyaçları olan bilgiye erişebilmeleri gibi ayrıcalıklara sahip olmaları paradiplomasiyi yaygınlaştırmıştır (Mursitama ve Lee, 2018, s. 3). Soğuk Savaş sonrası dönemde, teknolojiye ek olarak küresel ekonomide meydana gelen değişim ve sermayenin daha hareketli bir hale gelmesi ile ulus devletlerdeki merkezi otoritenin gücünde meydana gelen aşınma, yeni bir federalizm türevinin ortaya çıkması, dünya genelinde iletişim ve ulaşım ağlarının sayıca artarak yaygınlaşması gibi faktörlerin bu durumda etkili olduğu ileri sürülmüştür. Bu gelişmeler neticesinde yerel ve merkez arasındaki ayrım ve görev dağılımı da yeniden tanımlanmıştır (Joenniemi ve Sergunin, 2014, s. 20). Ulus altı aktörlerin diplomatik faaliyetlerine daha fazla akademik ilginin söz konusu olduğu 1990 sonrası dönemde çok uluslu şirketler ya da sivil toplum kuruluşları gibi bazı ulus altı aktörlerin literatürde kendilerine daha fazla yer buldukları gözlenmiştir (Demirtaş, 2016, s. 152).

2000'li yılların başlamasıyla birlikte paradiplomasinin altın çağı başlamıştır. Zira artık paradiplomasi ne federal devletlere ne de ileri demokrasilere özgü bir deneyimdir. Dünyanın her yerinde gözlemlenen küresel bir deneyim hale gelen paradiplomatik faaliyetlere, her türlü yapıya ve sisteme sahip olan devlette rastlanır olmuştur (Tavares, 2016, s. 14). Buna karşın, her şeyi kontrol etme güdüsüne sahip otoriter sistemlerde, paradiplomasi yürütülmesi demokratik devletlere kıyasla daha zordur (Paquin, 2018, s. 7). Evrensel bir deneyim haline gelen paradiplomasi, gerçekleştiği bağlama uygun olarak değişik araç ve hedefleri bünyesine katarak dünyanın farklı yerlerinde farklı şekillerde deneyimlenmiştir.

Son yıllarda ise kavramın, eskisine kıyasla daha az popüler hale gelmesi söz konusu olmuştur. Kavramın gücünde meydana gelen aşınmada İskoç ve Katalan bağımsızlık referandumlarında alınan başarısız sonuçların etkisinin olduğu ileri sürülmüştür (Duran, 2016, s. 3). Bu iki örnekte de paradiplomatik faaliyetler yoluyla hedeflerine ulaşamayan iki ulus altı aktör söz konusudur. Buna karşın, son dönemde paradiplomasi yürüten ulus altı aktörlerin sayısının artması, paradiplomatik faaliyetlerin uluslararası politikada daha sık karşılaşılan bir gelişme haline gelmesi ve daha fazla alanda gözlemlenir olması söz konusudur. Bunun sonucunda gelecek dönemde paradiplomasi konusuna ilgi duyan ve bu nedenle de bu konuda çalışmalar yürüten akademisyenlerin sayısında bir artış yaşanması muhtemeldir.

Uygulamada Paradiplomasi: Aktör, Çıkar, Araç ve Tepkiler ***Paradiplomatik Faaliyetlerde Aktör ve Çıkarları***

Daha önce de ifade edildiği üzere bazı ulus altı aktörler, merkezi hükümet tarafından izlenen dış politikayı etkileme çabasını bir kenara bırakarak kendi hedeflerine kendi imkânlarıyla erişmenin peşine düşmüşlerdir. Ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyetleri, Uluslararası İlişkiler disiplininin en temel sorularından birisinin, yani uluslararası siyasette aktör kimdir sorusunu yeniden akıllara getirmiştir. Ulus altı düzeyde paradiplomatik faaliyet içine giren aktörler denince akla federe birimler, şehirler, bölgeler, üniversiteler, belediyeler, çıkar grupları, sivil toplum kuruluşları, diasporalar, şirketler, spor takımları ve sporcular, iş adamları, bireyler gelmektedir. Paradiplomasi çalışmalarının önemli bir kısmında, bu faaliyetleri yürüten ulus altı aktörlere odaklanılmaktadır. Paradiplomasi örneklerine yoğunlaşan bu çalışmaların yarısından fazlasında, Quebec, Flanders, Valon, Katalonya ve Bask ülkesi ele alınmıştır (Kuznetsov, 2015, s. 66). Ağırlıklı olarak çalışılan örneklerden de anlaşılacağı üzere, paradiplomasinin küresel bir deneyim haline gelmiş olmasının henüz paradiplomasi çalışmalarına yeteri kadar yansımış olduğundan bahsetmek bir hayli güçtür.

Tıpkı devletler gibi paradiplomatik faaliyetlerde bulunan aktörlerin de temel motivasyonu, kendi çıkarlarını savunmaktır. Bununla birlikte paradiplomasinin, diplomasiye kıyasla daha fazla hedef odaklı, fırsatçı ve katılımcı olduğu görülmektedir (Mohammed ve Owtram, 2014, s. 68). Ulus altı aktörlerin paradiplomasileri, genellikle kendi sektör ya da alanlarındaki kişi ve gruplar için sınırlı etkiler üretmektedir. Bu noktadan hareketle paradiplomatik faaliyetler yürüten birçok ulus altı aktörün siyasi hesaplamalara sahip olmadıkları ve bu konularda ulus devletin hâkimiyetinin büyük ölçüde devam ettiği sonucuna varmak mümkündür. Paradiplomasi, ulus devlet düzeyinde yürütülen merkezi dış politikaya kıyasla vatandaşların katılımına daha açık olan ve dolayısıyla daha demokratik bir şekilde inşa edilen dış politikaya imkân tanımaktadır. Ulus altı aktörler bu sayede merkezi düzeyde ulus devlet tarafından yerine

getirilemeyen bir görevi yerine getirerek önemli bir boşluğu doldurmaktadır (Chan, 2016, ss. 135, 141-142). İlaveten ulus altı aktörler diploması konularında, merkezi otoriteye kıyasla daha esnek olabilmektedir. Çünkü ulusal çıkar ya da hedeflerle bağlı olmadan hareket edebilme özgürlüğüne sahiptirler.

Ulus altı aktörlerin birçoğunun paradiplomatik faaliyetler içine girmelerinin arkasında ekonomik çıkar elde etme düşüncesi yatmaktadır. Paradiploması, giderek artan küresel ekonomik rekabet ortamında ulus altı aktörlere farklı avantajlar sağlamaktadır. Daha fazla dış yatırım çekme, tanıtım yaparak daha fazla turistin ilgisini çekme, uluslararası şirketleri yatırım yapmaya ikna etme, çok sayıda uluslararası organizasyona ev sahipliği yapma ya da yeni ticaret imkânlarına erişme gibi ekonomik motivasyonlar birçok ulus altı aktör açısından temel öncelik durumundadır. Konuyu Avrupa Birliği (AB) özelinde ele alan Özçelik (2014 ve 2015), Birliğin sunduğu ekonomik destek ve yardımların ulus altı aktörleri dönüştürdüğünü ve bu tür ekonomik fırsatlardan daha fazla yararlanma güdüsü ile hareket ederken kaçınılmaz olarak paradiploması davranışında bulduklarını vurgulamıştır.

Ekonomik motivasyon dışında ulus altı aktörleri paradiplomatik faaliyetlerde bulunmaya iten faktörlerden biri de eğitim, kültür, teknoloji, bilim, göç, insan hakları, enerji, çevre gibi konularda işbirliği, paylaşım ve değişimde bulunma imkanı ya da zorunluluğudur (Lecours, 2008, s. 3; Paquin ve Lachapelle, 2005, s. 77). Küresel siyasette yaşanan dönüşüm ve artan bağımlılıklar, sınır aşan nitelikleri olan bu tür konuların, hem uluslararası hem de ulus altı düzeylerde eş zamanlı olarak ele alınmasını gerekli hale getirmiştir. Ulus altı aktörlerin kendi sınırları içinde hareket ederek bu konulara dair etkin sonuçlar ortaya çıkaramamaktadır. Çünkü eskiden iç sorun sayılan birçok konunun uluslararası düzeye taşınması söz konusu olmuştur. (İskit, 2012, s. 350). Günümüzde politika alanlarını alçak ya da yüksek politika alanı olarak ayırmak bir hayli güçtür. Bu ayırımı yapılabildiği dönemlerde, yüksek politika alanları merkezi otorite tarafından düzenlenirken, alçak politika alanlarında yerel aktörlerin egemenlikleri söz konusuydu. Eğitim, çevre gibi birçok alçak politika konusunun günümüzde uluslararası boyut taşır hale gelmesi de yerel aktörlerin paradiplomatik faaliyetlerini hem kaçınılmaz kılmış hem de kolaylaştırmıştır (Kuznetsov, 2015, s. 104).

Paradiplomasının, merkezi hükümetçe yürütülen diplomasıye kıyasla daha barışçıl bir gündemi vardır. Paradiplomatik aktörlerin ilişkilerinde nükleer silahlar ya da bölgesel çatışmalar gibi taraflar arasında fikir ayrılıkları ve gerginliklerin yaşanmasına neden olacak konular ele alınmamaktadır. Bunun yerine daha önceki dönemlerde çoğunlukla yerle sıkıştırılan ya da ana akım diplomasıde ele alınmayan eğitim, kültür, taşımacılık, sulama, kültür, turizm gibi işbirliği yapılmaya açık konular ele alınmaktadır (Tavares, 2016b). Halen devletlerin ordulara sahip olma tekeli elinde tuttukları bir ortamda ulus altı aktörler; paradiplomatik faaliyetler aracılığıyla, özellikle silahların yer almadığı yöntemleri hayata geçirerek, küresel barış ortamının inşasına katkıda bulunmayı, doğal afetler ya da insani felaketler sonrasında etkili insani yardım sunmayı ve dünyadaki gelişmelerden haberdar olmayı da hedefleyebilmektedir (Demirtaş, 2016, ss. 156-157).

Paradiplomasının sıklıkla bağımsızlık kazanma hedefinde olan ulus altı aktörlerin yürütmekte oldukları bir faaliyet olarak görülmesi büyük bir yanılgıdır. Zira bu yanılgı, bugün çok sayıda ulus altı aktörün bağımsızlıkla ilgisi olmayan çok farklı çıkarlarını savunmak üzere gerçekleştirdikleri paradiplomasının görmezden gelinmesini beraberinde getirmektedir (Tavares, 2016b). Paradiplomatik faaliyetler eğer ki protodiploması denilen bir türe evrilirse, ulus altı aktörün merkezi devletten ayrılması sonucuna hizmet eden bir sürece dönüşebilmektedir. Protodiplomatik türdeki paradiplomatik faaliyetler gelecekte meydana gelmesi istenen bir ayrılmaya hazırlık niteliğinde olup bağımsızlığın ilanının ardından uluslararası tanınmayı sağlamayı da hedeflemektedir. Protodiplomatik faaliyetlerde yurtdışında temsilcilikler açma gibi adımların ön planda oldukları görülmektedir. Ekonomik, sosyal ya da kültürel nitelikte olsalar bile yurtdışı temsilcilikleri bağımsızlık idealinin gerçekleşmesine katkıda bulunmaya ya da bunun altyapısını oluşturmaya yönelik hareketlerde bulunmaktadır (Duchacek, 1990, s. 27).

Farklı çıkarlarını gerçekleştirmek üzere paradiplomatik faaliyetler yürüten ulus altı aktörlerin bu faaliyetlere girerken ki temel motivasyonları ve bu tür faaliyetleri aynı zamanda imkânlı kılan faktörler, Tavares (2016a, ss. 40-47) tarafından ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış ve aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Merkezi yönetimin insandan uzaklık, aşırı bürokratikleşme, eksik uzmanlık ve dış politika hata ve etkisizlikleri, kıt kaynaklar gibi zaafalarını ortadan kaldırmak,
- Ulus altı düzeydeki bazı lider ya da yöneticilerin konuya olan ilgileri ve bu konudaki kişisel becerilerini hayata geçirme isteği,
- Ulus altı düzeydeki bazı lider ya da yöneticilerin özellikle daha iyi bir siyasi makama ya da seçimlerde daha yüksek bir başarıya erişme çabaları,
- Kendi faaliyet alanlarına giren konularda dünyadaki iyi uygulama örneklerinden haberdar hale gelerek yerelin taleplerine daha iyi karşılık verme isteği,
- Merkezi yönetim tarafından yeterince desteklenmeyen kültürel ve dilsel farklılıkların daha iyi korunmasını sağlama düşüncesi,
- Kendisiyle benzer ulusal kimlik taşıyan, bu sayede ortak bir kültür ve dili paylaşan hemşeri ya da diaspora ulus altı aktörle ya da ulus devletlerle daha sıkı bir bağ kurma isteği,
- Ülke içindeki coğrafi konumun, özellikle sınır bölgesinde yer almanın, ortaya çıkardığı kaçınılmaz duruma karşılık verilmesi,
- Bağlı bulunan ulus devletin dünya siyasetinde maruz kaldığı dışlanmayı aşma isteği.

Tavares tarafından yukarıda tanımlanan motivasyon ve kolaylaştırıcı faktörlere, Soldatos'un (1990, ss. 46-47) paradiplomasiye dair çalışmasından hareketle aşağıdaki hususlar eklenebilir:

- Ulus altı aktörlerin zaman içinde artan mali ve kurumsal kapasiteleri sayesinde yeni roller oynamak için istekli hale gelmeleri,
- Paradiplomasi yoluyla hedeflerine ulaşan ulus altı aktörlerin bilinir hale gelmesiyle bu alanda yer almayan diğerlerinin de bu tür faaliyetler yürütmeye başlamaları,
- Ulus altı aktörlerin dış politikaya dair önceliklerinden merkezi otoriteyi haberdar etmelerine imkân sağlayacak araçlar çoğunlukla ulus devlet yapısında söz konusu olmaması,
- Dış politika alanında aktörlerin arasındaki yetkinin dağılımına ilişkin anayasal ya da hukuki belirsizlikler söz konusu olması.

İnsanlara erişimi ve iletişimi daha kolay olan ulus altı aktörler, daha üst seviyede belirlenen politikaların daha alt düzeylerde uygulanmasında ve verilen tepkilerin de tespit edilmesinde önemlidir. Ayrıca alt düzeydeki tepkilerin uluslararası düzleme taşınmasında rol oynayarak uluslararası sistemde alınan kararların da ulus altı öncelikler dikkate alınarak şekillendirilmesine katkı yapabilmektedirler. Bu anlamda dış politika gündeminin ve pratiklerinin daha demokratik olması ve insan refahına hizmet etmesinin sağlanmasında, paradiplomasi etkin bir rol oynayabilir. Dünya genelinde ortaya çıkardığı felaketlerle birlikte son yıllarda kaçınılmaz olarak uluslararası siyaset gündeminde kendine daha sıklıkla yer bulan iklim değişikliği konusunun en etkin şekilde alınacağı düzey ulus altı olabilir. Geleneksel diplomasiye göre daha hızlı harekete geçirilen, daha yenilikçi politika ve araçların kullanımına olanak sağlayan paradiplomasi, uluslararası düzeydeki rekabetin ortaya çıkardığı engelleri bertaraf ederek iklim değişikliğine karşın etkin önlemlerin alınması noktasında insanlığın umudu haline gelebilir (Tavares, 2016b).

Paradiplomasi Faaliyetlerinde Kullanılan Araçlar

Soğuk Savaş sonrası dönemde, uluslararası siyasette belirgin hale gelen gelişmelerden bir de siyasete ilişkin tartışmalarda kimliğe dair konuların giderek daha fazla gündeme gelmesidir. Zira devletlere kıyasla daha homojen bir yapıda olan ulus altı aktörler de paradiplomatik faaliyetleri, kendilerine özgü kimlik, kültür, dil vb. ile birlikte yürütmektedir. Bilindiği üzere devletler diplomalarını ellerindeki çeşitli siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri araçlarla yürütmektedir. Paradiplomatik faaliyetlerin de benzer araçlarla yürütülmekte olduğunu ve bu araçlar arasında ekonomik olanların daha fazla ön planda oldukları görülmektedir.

Ulus altı aktörlerin paradiplomasi faaliyetlerini yürütmek üzere farklı şekillerde örgütlendikleri görülmektedir. Bu aktörler arasında dış işleri bakanlığına benzer bir yapıya sahip olanlar varken, aynı zamanda sadece belirli sayıda personelden teşkil eden birimlere sahip olanlar da mevcuttur. Bu tercih ulus altı aktörün imkânları kadar yürüttüğü paradiplomatik faaliyetin kapsamı ile de yakından ilgilidir (Tavares, 2016, ss. 83-85). Bununla birlikte, paradiplomasi sonucunda elde edilen kazanımlar, ulus altı aktörleri kazançlarını maksimize etmek üzere dış ilişkiler alanında yeni örgütsel değişiklikler yapmaya

sevk etmektedir. Bu kapsamda yeni birimler oluşturulabilmekte ya da daha fazla alanında uzman personel istihdamına başvurulmaktadır (Özçelik, 2017, s. 179).

Çoğunlukla kendi bünyelerinde paradiplomatik faaliyetleri yürütmek üzere bir birime sahip olan ulus altı aktörler, aynı zamanda ilişki içinde bulunulan ülkelerde temsilciliklere de sahip olabilmekte ve yurtdışı ziyaretleri gerçekleştirebilmektedir. Ulus altı aktörler uluslararası toplantılara katılarak uluslararası örgütler bünyesinde de faaliyetler gerçekleştirebilmekte ve yardım programlarına katkı sunabilmektedir. Ulus altı aktörler forum, fuar, sergi gibi uluslararası etkinliklere de katılım gösterebilmektedir. Ulus altı aktörler kendi aralarında belirli bir konu ya da soruna odaklı çalışma grupları ya da işbirliği ağları kurabilmekte ve bilgi-deneyim paylaşımında bulunabilmektedir (Kuznetsov, 2015, s. 112; Grydehøj, 2014, s. 16).

Ulus altı aktörlerin dış politika davranışında bulunmalarına imkân sağlayan ve bu davranışın sınırlarını belirleyen en önemli faktörün, bu aktörlerin bu konuda sahip oldukları yetki olduğu görülmüştür. Bu yetki çoğunlukla kısıtlı olduğundan ulus altı aktörler tarafından yürütülen paradiplomatik faaliyetler, merkezi diplomasiye kıyasla daha dar kapsamlı ve belirli bir konu odaklı olma özelliği taşımaktadır. Yetki dışında, maddi imkânlar, insan kaynağı ve ne kadar güçlü bir çıkar tanımlamasına sahip bulunduğu gibi unsurlar da ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyet yürütme kapasiteleri açısından belirleyici konumdadır. Zira ulus altı aktörlerin imkânlar noktasındaki sınırlılıkları, çoğunlukla coğrafi açıdan birbirine yakın olan ulus altı aktörler arasındaki paradiplomatik ilişkilerin sıklıkla karşılılaşımını sağlamaktadır (Paquin, 2018, s. 8). İmkân kısıtlılığı, paradiplomasinin daha az sistemik bir görünüm arz etmesine neden olarak bu faaliyetlerin başarısını olumsuz etkilemektedir. Paradiplomatik faaliyet yürüten ulus altı aktörlerin en büyük zaaflarından biri de diplomasi konusunda eğitilmiş insan kaynağından yoksun olmalarıdır (Jha, 2014, ss. 2, 20). Demirtaş (2016, s. 170), ulus altı aktörlerin özellikle de yabancı dil bilgisi düşük personele sahip olmasını önemli bir engel olarak tespit etmiştir. Ek olarak, istisnai örnekler söz konusu olmakla birlikte devletlerin halen ordu ve silahlar konusunda bir tekele sahip oldukları görülmektedir. Bu tür araçlardan yoksun olan ulus altı aktörler, sorunlarını çoğunlukla barışçıl araçlar kullanarak çözüme yoluna gitmektedir (Zarghani, Ranjkesh ve Eskandaran, 2014, s. 34).

Paradiplomasi Faaliyetlerine Yönelik Tepkiler

Wolff'a (2007, s. 150) göre paradiplomasi, devletlerin egemenlik anlayışlarında bir değişim yaşanmasına sebep olmuştur. Egemenlik anlayışlarında meydana gelen değişimin yaşandığı bu dönem, Pietras (2007, s. 147) tarafından geç Vestfalya dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu kapsamda mevcut uluslararası sistemde devletlerin egemenliklerini vatandaşları için maksimum getiriyi sağlayacak şekilde kullanmaları, ancak uluslararası arenada bu egemenliği paylaşmaya razı olmaları ile mümkün hale gelmiştir. Yani devletler halen egemenliğin yegâne sahibi olarak yollarına devam etseler bile, razı geldikleri düzeyde devredilen yetkiler aracılığıyla bu egemenliğin paradiplomasi faaliyetleri yürüten ulus altı aktörlerle paylaşır olmuşlardır. Küresel anlamda deneyimlenen bu süreç, yani paradiplomasi, karşısında, ulus devletlerdeki merkezi yönetimler, farklı tutum ve tepkiler ortaya koymuşlardır. Bu farklılığa yol açan temel faktör, paradiplomasinin merkezi yönetimlerce bir meydan okuma mı, yoksa fırsat olarak mı algılanmakta olduğudur (Chan, 2019, s. 166). Örneğin, İspanya ve İtalya gibi bazı devletler yargı süreçlerini devreye sokarak ulus altı aktörleri engellemeye yönelik adımlar atmışlardır (Lecours, 2008, ss. 10-11). Uygulanan paradiplomatik faaliyetlerin kapsamı ve amacı önemli olmakla birlikte genel olarak ulus devletlerin, ulus altı aktörlerin diplomatik faaliyetleri karşısındaki tutumlarının olumsuz olduğu ileri sürülebilir (Aldecoa ve Keating, 2004). Federal devletlerin de bu konuda ulus altı aktörlere daha fazla hareket özgürlüğü tanıdıkları görülmektedir.

Kimi ulus devletler, 1980 sonrasında artan küreselleşme ve bölgeselleşme baskısı karşısında ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyet yürütme alanını genişletmek üzere bir takım anayasal ve kurumsal değişiklikler gerçekleştirmişlerdir. Bu yolla merkezi hükümetler, ulus altı aktörlerin paradiplomasi yürütmesini imkânlı hale getiren yeni ve etkin araçlar geliştirerek, paradiplomasi faaliyetleri için meşru bir yetki ya da alan inşa etmiştir. Örneğin, Belçika'da ulus altı aktörlerin, uluslararası hukuk açısından bağlayıcı hükümlere sahip antlaşmalar yapma hakları bile bulunmaktadır (Tavares, 2016a, s. 64). Bununla birlikte merkezi hükümetler, ulus altı aktörün paradiplomasisini denetleme ya da kontrol altında tutma hakkına da sahip olabilmektedir (Soldatos, 1990, s. 45). 2010 yılında Dışişleri Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle (Madde 8'in 6. bendi), dış ilişkilerin yürütülmesi açısından önem ve gereklilik taşıyan şehirlerde toplam sayısı beşi geçmeyecek temsilcilikler açılmasına karar veren Türkiye'nin bu tutumu, paradiplomasi konusunda kontrolcü bir refleksle hareket eden bir

devlet örneği olarak kabul edilebilir. Bazı devletler ulus altı aktörlerin paradiplomasi faaliyetlerine doğrudan destek olan adımlar da atmışlardır. Örneğin Güney Kore yönetimi, paradiplomasi faaliyetleri yürüten yerel birimlerde çalışan personele eğitim imkânı sunmaktadır (Tavares, 2016a, ss. 14, 52). Ancak genel eğilimler dikkate alındığında, merkezi düzeyde dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan kurumların, paradiplomasi yürüten ulus altı aktörlerle işbirliğine girmek üzere gerekli mekanizmaları geliştirdiklerinden bahsetmek bir hayli güçtür (Neumann, 2002, s. 644).

Paradiplomatik faaliyetler, merkezi hükümet tarafından izlenen dış politika ile uyumlu olmak zorunda değildir. Bunun belirleyicisi ulus altı aktörlerin, nasıl bir çıkar tanımlamasına sahip olduğudur. Ulus altı aktörlerin paradiplomatik faaliyetleri, ulus devlet düzeyindeki diplomatik faaliyetleri destekleyici ve tamamlayıcı nitelikte olabileceği gibi, aynı zamanda ulus devlet diplomasisini düzeltici ya da ortadan kaldırıcı türde olabilir. Ulus altı aktörler kendileri açısından uygun görülmeyen dış politika ya da uluslararası politika gelişmelerine karşı tutumlarını ifade etmek üzere de paradiplomasiyenin faydalanabilmektedir (McConnell, Moreau ve Dittmer, 2012, s. 811). Dolayısıyla ulus altı aktörler paradiplomatik faaliyetler yürütürken, merkezi yönetimle işbirliği veya çatışma halinde olabilmektedir. Merkezi hükümet açısından kimi durumlarda paradiplomatik faaliyetler bir tehdit olarak görülebilmektedir. Bu kapsamda, protodiplomatik faaliyetlere karşı merkezi hükümetlerin doğal olarak daha fazla düşmanca bir tutum içinde oldukları ve bu faaliyetleri boşa çıkarmaya yönelik çaba içinde oldukları gözlenmektedir. Zira protodiplomasi, ulus devletlerin uzunca bir süreç içinde başardıkları birleştirme çabalarını tehdit ederek tarihsel süreci tersine çevirmeye çalışmaktadır (Kincaid, 1990, s. 56).

Duchacek (1984, ss. 20-22) tarafından paradiplomasiyenin merkezi hükümetler özellikle de dış politikanın yürütülmesinden sorumlu olan kurum ve kişiler üzerindeki etkilerini ve onlara düşündürdüklerini sınıflandırılmıştır. Bunlardan ilki paradiplomasiye karşı çıkmak ya da yasal açıdan meşruiyetini sorgulamaktır. Bu tutum önemli güce sahip olan her kurum ve kişinin otomatik verdiği bir tepki olarak değerlendirilmiştir. İkincisi, yerleşik hale gelmiş bir rutinden sapma teşkil eden bu yeni durumdan duyulan korkudur. Bu korku da karşılaşılan her yeni şey karşısında geliştirilen doğal bir tepki olarak kavramsallaştırılmıştır. Üçüncüsü, diplomatik müzakerelere dair tecrübe ve bilgileri kısıtlı olan yerel aktörlerin davranışlarının sonucunda ortaya çıkabilecek istenmeyen sonuçlardan duyulan endişedir. Dördüncüsü, merkezi düzeyde yürütülen dış politikanın paradiplomasi faaliyetleri neticesinde daha az önemli görülür hale gelmesi ihtimalidir. Sonuncusu da ulus altı aktörlerin diplomatik faaliyetleri neticesinde artan özgüvenlerinin içsel dengeleri değiştirmesi ve ulus altı aktörleri bağımsızlık da dahil olmak üzere farklı alternatif gelecek planları üzerinde düşünür hale getirmesidir.

Ulus altı aktörler kadar, bu aktörlerin ilişki kurmak istedikleri aktörlerin de bu tür bir ilişkiye istekli olmaları önem arz etmektedir (MacLean ve Nossal, 1993, s. 171). Bazı ulus altı aktörler, yerel düzeyde ulus devletlerinden ziyade onlara karşı daha güçlü bağlılık besleyen destekçilere sahip olabilmektedir (Kincaid, 1993, ss. 30-31). Dış aktörler bazı durumlarda ulus altı aktörleri paradiplomasi alanına yönlendirebilmektedir. Örneğin, 1940-60 döneminde Fransa siyasetinin önde gelen isimlerinden biri olan De Gaulle'ün Fransa ile Fransızca konuşulan bölge ve ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması talebi, Quebec'in dış politika alanında daha görünür bir hale gelmesini beraberinde getirmiştir. İlaveten, ekonominin giderek daha fazla uluslararası bir karakter kazandığı ve aktörler arası bağımlılıkların söz konusu olduğu bir ortamda, çok uluslu şirketler gibi dış aktörler ulus devlet düzeyini hiçe sayarak doğrudan ulus altı aktörleri muhatap olabilmektedir (Soldatos, 1990, s. 48).

SONUÇ

Günümüzde devletler, diplomasi alanındaki ayrıcalıklı konumlarını korumaya devam etmelerine karşın, dış politika alanında hem ulus üstü hem de ulus altı düzeyde kendilerinin yanı sıra faaliyet göstermekte olan diğer aktörlerle birlikte yollarına devam ettirmektedir. Dış politika artık devlet dışı aktörlerin de oluşumuna müdahil olduğu parçalı bir alan haline gelmiştir. Yerel ve uluslararası ayırımının anlamını yitirdiği ve yerel olanın uluslararası hale geldiği bu süreç, devletlerin uluslararası sistemdeki ayrıcalıklı konumu açısından meydan okumalar ortaya çıkartarak, ulus altı aktörlere de daha fazla hareket alanı tanımıştır.

Ulus altı aktörlerin kapasiteleri ve devletlerin bu faaliyetler karşısında takındıkları tutum gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterse de bu süreç, dünyanın her köşesinde istisnasız olarak deneyimlenmektedir. Bu ortamda devletler değişerek varlıklarını korurken, geleneksel olarak devletlerin tekel güce sahip olduğu alanlara yeni aktörlerin eklenmesi söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte, devletlerin uluslararası sistemdeki ayrıcalıklı konumlarında meydana gelen aşınmalara rağmen, halen uluslararası sistemin başat aktörü olmaya devam ettikleri ve dış politikanın şekillendirmekte azımsanmayacak bir ağırlığa sahip olmaya devam ettikleri görülmektedir. Nitekim uluslararası siyasete dair kilit önemdeki pek çok karar halen devletler tarafından alınmaktadır. Buna karşın, diplomaside ortaya çıkan yeni eğilimler, ulus altı aktörlerinde de diplomaside hesaba katılmalarını ve ulus altı çıkarların da diplomasi de temsil edilmelerini gerekli kılmaktadır.

Daha önceki dönemlerde örnekleri gözlenmekle birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde giderek artan paradiplomatik faaliyetler, uluslararası ekonomi ve siyasette meydana gelen dönüşümler, küreselleşme, teknoloji atılımları gibi kendi çıkarlarına hizmet eden gelişmelerle birlikte hız kazanarak devam etmektedir. Her geçen gün diplomasi alanına müdahil olan ulus altı aktörlerin sayısı artarken, merkezi otoriteden ayrı çıkar tanımlamasına sahip ulus altı aktörlerin ellerindeki politika ve araçlar da çeşitlenmektedir. Bu noktadan hareketle çalışma sayesinde paradiplomasi kavramının, uluslararası siyasetin günümüzde anlaşılması açısından kullanışlı olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ackrén, M. (2019). “Diplomacy and paradiplomacy in the North Atlantic and the arctic—A comparative approach”. *The Global Arctic Handbook*, M. Finger and L. Heininen (Der) içinde, Springer, 236-250.
- Aguirre, I. (1999). Making sense of paradiplomacy? An Intertextual enquiry about a concept in search of a definition. *Regional and Federal Studies*, 9(1), 185-209.
- Aldecoa, F. ve M. Keating. (1999). Introduction. Paradiplomacy in action: The foreign relations of subnational governments, F. Aldecoa ve M. Keating (Der.) içinde, Londra: Frank Cass, vii-x.
- Alvarez, M. (2020). The rise of paradiplomacy in international relations. *E-International Relations*.
- Butler, R. (1961). Paradiplomacy. *Studies in diplomatic history and historiography*, A. Sarkissian (Der.) içinde, Londra: Longman, 12-25.
- Chan, D. K. (2016). City diplomacy and glocal governance: Revitalizing cosmopolitan democracy. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 29 (2), 134-160.
- Chan, W. Y. (2019). The soft power and paradiplomacy of Hong Kong. *Asian Education and Development Studies*, 8 (2), 161-172.
- Chechi, A. (2018). Non-State actors and the implementation of the World Heritage Convention in Asia: Achievements, problems, and prospects. *Asian Journal of International Law*, 8, 461-489.
- Cornago, Noé. (2010). On the normalization of sub-state diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 5, 11-36.
- . (2018). Paradiplomacy and protodiplomacy. (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3174277, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2020).
- Czapiewski, T. (2015). The (Para)Diplomacy of Scotland Towards Asian Countries. *Acta Politica*, No. 31, 59-75.
- Daoudov, M. (2013). *Yerel dış politikanın temelleri*. Marmara Belediyeler Birliği.
- Demirtaş, B. (2016). Türkiye’de yerel yönetimlerin dış ilişkilerinin analizi: Merkez-çevre etkileşimini yeniden düşünmek. *Uluslararası İlişkiler*, 13 (52), 151-173.
- Dışişleri Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Kabul Tarihi: 7/7/2010. (<http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/mevzuat-2013.pdf>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2020).
- Duchacek, I. D. (1984). The International dimension of sub-national self-government. *Publius: The Journal of Federalism*, 14 (4), 5-31.
- . (1990). Perforated sovereignties: Towards a typology of new actors in international relations. *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*, H. J. Michelmann ve P. Soldatos (Der.) içinde, Oxford: Clarendon Press, 1-33.
- Duran, M. (2016). Paradiplomacy as a diplomatic broker: Between separating differences and engaging commonalities. *Brill Research Paper*.
- Gençkaya, Ö. F. ve K. Kaya. (2018). İstanbul ilçe belediyelerinin dış ilişkileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1 (3), 303-316.

- Grydehøji, A. (2014). Goals, capabilities, and instruments of paradiplomacy by subnational jurisdictions. *Local Actions in a Global Context: Paradiplomacy by Subnational Jurisdictions*, A. Grydehøj vd. (Der) içinde, Brussels: Centre Maurits Coppieters, 10-20.
- Hocking, B. (1993). *Localising foreign policy: Non-Central governments and multilayered diplomacy*. Londra ve New York: Macmillan and St. Martin Press.
- . (1999). Patrolling the 'Frontier': Globalization, Localization and the 'Actorness' of Non-central Governments. *Regional & Federal Studies*, 9 (1), 17-39.
- Hooghe, L. (1995). Subnational mobilisation in the European Union. *West European Politics*, 18 (3), 175-198.
- İskit, T. (2012). *Diplomasi: Tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 4. Baskı.
- Jha, P. C. (2014). Federalism, regionalism and states' paradiplomacy in India. *Federalism in India: Towards a fresh balance of power*, L. Lobo ve J. Shah (Der.) içinde, Rawat Publication, 1-27.
- Joenniemi P. ve A. Sergunin. (2014). Paradiplomacy as a capacity-building strategy: The case of Russia's Northwestern subnational actors. *Problems of Post Communism*, 61 (6), 18-33.
- Keating, M. (1996). *Nations against the state*. Macmillan Press.
- . (2000). Paradiplomacy and regional networking. *Forum of Federations: an International Federalism*. (<http://www.forumfed.org/libdocs/ForRelCU01/924-FRCU0105-eu-keating.pdf>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2020).
- Keohane, R. ve J. Nye. (1973). *Transnational relations and world politics*. Harvard University Press.
- Kincaid, J. (1990). Constituent diplomacy in federal polities and the nation state: Conflict and cooperation. *Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units*, H. J. Michelmann ve P. Soldatos (Der.) içinde, Oxford: Clarendon Press, 54-75.
- Kuznetsov, A. S. (2015). *Theory and practice of paradiplomacy: Subnational governments in international affairs*. Routledge Press.
- Lecours, A. (2008). Political issues of paradiplomacy: Lessons from the developed world. *Netherlands Institute of International Relations Discussion Paper*.
- Liu, T. ve Y. Son. (2020). Chinese paradiplomacy: A theoretical review. *SAGE Open*, 1-14.
- Macleay, G. ve K. R. Nossal. (1993). Triangular dynamics: Australian States, Canadian provinces and relations with China. *Foreign relations and federal states*, Brian Hocking (Der.) içinde, Leicester University Press, 170-189.
- McConnell, F., T. Moreau ve J. Dittmer. (2012). Mimicking state diplomacy: The legitimizing strategies of unofficial diplomacies. *Geoforum*, 43, 804-814.
- Mohammed, H. K. ve F. Owtram. (2014). Paradiplomacy of regional governments in international relations: The foreign relations of the Kurdistan regional government (2003 – 2010). *Iran and the Caucasus*, 18, 65-84.
- Mursitama T.N. ve L. Lee. (2018). "Towards a Framework of smart city diplomacy". *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*.
- Mutlu, S. ve Y. Demirkaya. (2018). Avrupa yönetişi ve ulusaltı yönetimlerin ulusötesi ağ faaliyetleri. *Strategic Public Management Journal*, 4 (7), 59-82.
- Neumann, I. B. (2002). Returning practice to the linguistic turn: the case of diplomacy. *Millennium: Journal of International Studies*, 31 (3), 627-651.
- Özcelik, A. O. (2014). An empirical basis of multi-level governance approach: subnational mobilisation in the european union arena. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (2), 1-22.
- . (2015). The multi-level engagement of subnational administrations in european policy-making process: The case of Turkish municipalities and regional development agencies. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (25), 7-39.
- . (2017). Analysing stages of subnational mobilisation across the european union: The case of subnational administrations in Turkey. *Regional & Federal Studies*, 27 (2), 171-199.
- Paquin, S. ve G. Lachapelle. (2005). Why do sub-states and regions practice international relations. *Mastering globalization: New sub-states' governance and strategies*, G. Lachapelle ve S. Paquin (Der.) içinde, Oxon: Routledge, 77-89.
- Paquin, S. (2018). Identity paradiplomacy in Québec. *Québec Studies*, 66, 3-26.
- Pietras, M. The Late westphalian international order. *Polish Political Science*, 26, (134-157).
- Setzer, J. (2015). Testing the boundaries of subnational diplomacy: The international climate action of local and regional governments. *Transnational Environmental Law*, 1-19.

- Soldatos, P. (1990). An explanatory framework for the study of federated states as foreign-policy actors. *Federalism and international relations: the role of subnational units*, H. J. Michelmann ve P. Soldatos (Der.) içinde, Oxford: Clarendon Press, 34-53.
- Soldatos, P. ve H. J. Michelmann. (1992). Subnational units' paradiplomacy in the context of european integration. *Journal of European Integration*, 15 (2-3), 129-134.
- Sönmez, E. K. (2014). Regional cooperation in the Black Sea basin: What role for city diplomacy. *Southeast European and Black Sea Studies*, 14 (4), 489-507.
- Susiatiningsih, Hermini vd. (2018). Decentralization in international relations: A study of semarang city's paradiplomacy. *ICENIS Conference: Semarang-Endonezya*. 14-15.
- Tavares, R. (2016a). *Paradiplomacy: Cities and states as global players*. New York: Oxford University Press.
- . (2016b). Forget Nations: Cities will transform the way we conduct foreign affairs. (<https://www.weforum.org/agenda/2016/10/forget-the-nation-state-cities-will-transform-the-way-we-conduct-foreign-affairs>, Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2020).
- Van Der Pluijm, R. ve J. Melissen. (2007). City Diplomacy: The expanding role of cities in international politics. The Netherlands Institute of International Relations Clingendael Paper.
- Voicu, I. (2001). Coping with business diplomacy in a globalized world. *ABAC Journal*. 21 (3).
- Wolff, S. (2007). Paradiplomacy: Scope, opportunities and challenges. *The Bologna Center Journal of International Affairs*, 10, 141-150.
- Woods, L. T. (1991). Non-governmental organizations and Pacific Cooperation: Back to the future?. *The Pacific Review*, 4 (4), 312-321.
- Zarghani, S. H., M. J. Ranjkesh ve M. Eskandaran. (2014). City diplomacy, analysis of the role of cities as the new actor in international relations. *Urban-Regional Studies and Research Journal*, 5 (20), 33-36.

EXTENDED ABSTRACT

States, as political organisation which gained existence in the last couple of centuries of the human history, constitutes the focal point of the many theoretical approaches and concepts aiming to understand international politics. The changing dynamics of the international politics and economics have led to the emergence of a change in the states' capacity to determine and pose control over the international political system. Despite the ongoing privileged role of the states in shaping the international political system, their influence depreciated significantly. In this context, the capacity of the supranational and subnational political actors to influence international politics has enhanced tremendously. The concurrent operation of the developments such as globalization, regionalization and advances in technology has opened the way for the involvement of the different actors to the international politics across states. The difference between the local and global was dissolved with the internationalization of the former. This process has been experienced globally with significant effectiveness. Accordingly, it is difficult to fully grasp the current international politics without considering the foreign policy activities of the supranational and subnational actors. In this setting some old concepts of the International Relations lost their usefulness and demanded redesign, as well as an urgent need for the development of new and alternative theories and concepts raised. This study focuses on the subnational actors on the basis of the paradiplomacy concept, which was developed to explain foreign policy actions of the subnational actors. It is composed of two main parts. While the development of the paradiplomacy as a concept as well as its place in the International Relations literature was covered in the first part; subnational actors, their motivations and responses given to the paradiplomatic actions of these actors were elaborated in the second part focusing on the implementation phase of the paradiplomacy. It should be noted that the number of the studies focusing on the concept of paradiplomacy is very rare in the Turkish academia. Therefore, this study can motivate other researchers to make analysis by using this concept. It is not possible to understand the foreign policy activities of the non-state actors by using the concept of diplomacy. Paradiplomacy, which was formed by combining the word parallel with the diplomacy, was used to define the foreign policy behaviours of the subnational actors which were conducted in line with the diplomatic actions. The examples of the diplomatic activities pursued by the small scale actors were also observed in the history, but the existence of paradiplomatic actions in the world of nation states is a new phenomenon. The representations opened at the colonial centers by the subnational actors in the colonies can be considered as the first examples. The intensity of the paradiplomatic activities enhanced in the post-World War II period, especially in the European continent. The first studies using the paradiplomacy concept in the International Relations focused on the federal systems comparatively. The

end of Cold War enhanced the reliability of the alternative concepts such as paradiplomacy. The concept had kept its popularity until 2000s. In addition, among the many alternative concepts used to define foreign policy behaviours of the subnational actors, paradiplomacy has a wider use and an agreed content. Subnational actors, having a different interest definition from the central government, may have various motivations in implementing paradiplomacy. Among these motivations, the ones related to the economic gains have a priority. These economic gains can be attracting foreign investment, hosting international events, being an attractive tourism destination and enhancing trade volume. Apart from economic motivations, there may be political, social, humanitarian, cultural motivations at stake. Subnational actors involving in paradiplomatic activities show a great variety. Municipalities, sport teams, cities, regions, universities, diasporas, companies, business people can be given as an example. There are not many differences among the mechanisms used in diplomatic and paradiplomatic activities. There are even subnational actors having an institution organized similar to the ministries of foreign affairs at national levels. However, subnational actors apply paradiplomatic activities with a limited budget and staff capacity. Furthermore, subnational actors mostly rely on peaceful mechanisms in their actions. The reactions given to the foreign policy activities of the subnational actors differ especially in relation to the scope and objective of the paradiplomatic actions. Some states try to block these actions by using constitutional mechanisms and courts. There are also states supporting the paradiplomatic actions by creating an appropriate legal ground for these kinds of actions. In conclusion, the importance of the paradiplomatic activities of the subnational actors has been increasing in the international political system. Therefore, it is not possible to understand the current state of the international politics without considering the paradiplomatic activities of the sub-national actors.